

sig i forlængelse af dette er, om kostens store betydning kendetegnede europæisk humoralpatologi generelt, eller om det særligt var spaniernes specifikt koloniale version af humoralpatologien i 1500- og 1600-tallet, der tillagde maden en så central rolle. Earle nævner, at datidens europæere var besatte af mad som følge af gentagen hungersnød og landbrugskriser, ikke mindst på Den Iberiske Halvø. Det er ærgerligt, at hun ikke mere eksplicit diskuterer, hvorvidt dette fænomen i særdeleshed gjorde sig gældende i den geografiske og kulturelle kontekst, hun undersøger. Under alle omstændigheder peger spørgsmålet på, at humoralpatologiens og dermed også kroppens historie bør undersøges i mere kontekstbundne sammenhænge.

Earle konkluderer overordnet, at tidligt moderne kroppe blev konstitueret af samtidens kulturelle praksisser, og lægger sig således i forlængelse af de seneste årtiers kropshistoriske forskning, primært baseret på poststrukturalistiske analytiske greb. Indsigtsfuldt kombinerer hun denne kropshistoriske tilgang med medicinhistorie og kolonihistorie, og bogens nok vigtigste bidrag er på velfunderet grundlag at påpege diskontinuiteten mellem vort moderne europæiske racebegreb og tidlig moderne tids opfattelser af forskellige befolkningsgruppers særegne karaktertræk, herunder hudfarve. Men bogen er også en raffineret belysning af humoralpatologiens praktiske og konkrete konsekvenser i det spanske koloniale projekt. Inden for navnlig de seneste par årtier har videnskabs- og medicinshistorikere fået skærpet blikket for, at tidlig moderne europæisk naturvidenskab – eller med en mindre anakronistisk betegnelse: naturfilosofi – og medicin også må forstås i forhold til den europæiske ekspansion og det koloniale møde, hvilket Earles bog er et fremragende eksempel på.

Signe Nipper Nielsen

STEEN BUSCK: Et landbosamfund i opbrud. Sundby Mors 1660-1800, bind 1-2. Aarhus 2011, Forlaget Klim. 1295 s. 699 kr.

Det er på en gang en fantastisk og en lidt irriterende bog, som Steen Busck i efteråret 2011 forsvarede som disputats. Fantastisk, fordi den følger udviklingen i landsbyen Sundby på Mors i perioden 1660-1800 med en nuancerigdom og analytisk bredde, som næppe er set tidligere inden for dansk historieskrivning. Og irriterende, fordi analysen følger forfatterens temmelig skematiske, forud givne forestillinger om denne udvikling, hvorfor fremstillingen i sin form til tider fremstår ganske

skolemesteragtig. Som han skriver (s. 378), anerkender han på den ene side »klart faren ved et ensidigt observatørsynspunkt og omkostningerne ved at tromle hen over mangfoldigheden«, men på den anden anser han generelle begreber og »observatørsynsvinklen som et grundvilkår, ingen videnskab undslipper«. Det er da også generelle samfundsvidenskabelige begrebers konkrete fremtrædelsesformer i Sundbys lokalhistorie, der udgør undersøgelsens grundlæggende arkitektur.

Der er tale om et overordentlig omfattende værk, og det kan ikke undgå at vække mindelser om Lewis Carrolls anekdote om verdens dygtigste kartografer, nemlig de tyske (den findes i samlingen *Sylvie and Bruno Concluded* fra 1893). De havde ligesom Steen Busck sat sig for, at »nå derned, hvor samfundsstrukturerne bliver til konkrete almindelige menneskers handlinger, tanker og følelser – og omvendt« (upag. forord), og besluttede sig angiveligt for at tegne et Tysklandskort i målestoksforholdet 1:1. Men da de begyndte at folde kortet ud, beklagede lokale landmænd sig over, at det lukkede sollyset ude, og de måtte opgive projektet. Spørgsmålet er nu billedligt talt, om disputatsen spreder lys eller skygge, eller rettere: På hvilke områder den fortrinsvis gør hvad? Til dette spørgsmål skal jeg vende tilbage.

Bogen er sit omfang ufortalt inspirerende læsning, som giver lyst til sammenligning med andre lokalstudier. Det er landbosamfundets gradvise modernisering, det vil i ældre sprogbrug sige dets overgang fra feudalisme til kapitalisme eller til »en fuldt udviklet markedsøkonomi med den produktive kapital som grundlæggende økonomisk form« (s. 36), der er dens emne. Imidlertid må forfatteren efter sin lange søgen efter modernitetsspor til slut konstatere, at »Hovedindtrykket bliver en høj grad af traditionalisme og stabilitet helt frem til tiden omkring 1800 teknologisk såvel som befolkningsmæssigt« (s. 1136).

Undersøgelsen er bygget op omkring et forbilledligt eksplicit udfoldet, men tilsvarende pladskrævende teoretisk apparat, og den består dybest set i en modstilling af to idealtypiske, men særdeles nuanceret beskrevne samfundsformer: traditionalismen og moderniteten. Den historiske dynamik fra den første hen imod den sidste analyseres grundigt ud fra tre forskellige synsvinkler. Efter en omfattende indledning gælder det først (s. 111-372) økonomien, hvortil især henregnes produktion, distribution og afgiftsmønstre. Så de sociale forhold (s. 373-812), forstået som alle former for mellem menneskelige relationer, hvor der især fokuseres på såvel husstand, familie og slægt som på landsby- og sognefællesskaber, godsrelationer og – ikke mindst – lokalsamfundets relationer til statsmagten. Dernæst handler fjerde del (s. 813-948) om såkaldt kulturelle forhold, dvs. befolkningens forestillinger, følelser

og holdninger. Her spiller ikke mindst kristendommen i sine først ortodokst lutherske og siden i stigende grad vækkelsesprægede klæde- dragter selvsagt en fremtrædende rolle. Og endelig afsluttes værket (s. 949-1132) med tre forskellige opbrud, der alle anskues som mulige kimformer for moderniteten: vækkelsesbevægelsen, udskiftningen og overgangen til selveje.

Steen Buscks samfundsmodel, der fungerer som en apriorisk matrice for analysen, er bygget op omkring 12 grundbegreber (s. 28 ff): Bondehusholdet, Det begrænsede marked, Redistribution, Merprodukt, Slægten, Landsbyfællesskabet, Godset, Stændersamfundet, Centralmagten, Patriarkalisme, Religion, og Traditionalisme. Alle begreber trækker på lange begrebshistoriske og samfundsvidenskabelige traditioner, som der gøres grundigt rede for, men den erklæret strukturalistiske tilgang til stoffet fremstår ikke desto mindre temmelig altmodisch. Ikke fordi poststrukturalisme nødvendigvis er mere trendy (for hvem tør gøre sig til dommer over det?) endsige rigtig, men fordi man som læser føler sig blidt, men også insisterende ført tilbage til 1970'erne. Mere herom nedenfor.

Sundby på Mors, der ved undersøgelsens begyndelsestidspunkt i 1660 havde godt 40 husholdninger (eller som antropologer, etnologer og med dem Steen Busck ynder det: hushold), har altså virkelig fået skrevet sin historie noget så eftertrykkeligt. Grundigere end nogen anden dansk landsby formentlig nogensinde vil få det gjort. Også selv om den viser sig på en række centrale områder at være alt andet end typisk; se herom Carsten Porskrog Rasmussens officielle opposition i *Kulturstudier* 2012:1, s. 147-174. Men det ligger i sagens natur, at dette ikke udelukkende er lokalhistorie. Steen Busck vil naturligvis, som allerede nævnt, andet og mere med sin undersøgelse. Hvad og præcis hvordan, er straks en anden sag. For hvilken rolle spiller Sundby egentlig i den mere generelle historie, som forfatteren – også – ønsker at skrive?

Der er helt klart ikke tale om en undersøgelse af den partikulære lokalitet Sundby for dennes egen skyld, men om en totalhistorisk afhandling om udviklingstendenser »fra et ældre, af nogle kaldet »traditionelt« landbosamfund til et moderne kapitalistisk samfund« (s. 3). Men fordi det trods forfatterens betydelige arbejdsindsats og imponerende heuristiske foretagsomhed selvsagt ikke har været muligt at dække alle sider af denne udvikling jævnt med kilder fra og om livet i Sundby, inddrages supplerende materiale hyppigt og kyndigt. Denne arbejdsform har resulteret i det foreliggende patchwork af iagttagelser på vidt forskellige skalaer, der gør det ud for en helhed, men i virkeligheden ikke er det.

Som opponert ex auditorio ved disputatsforsvaret Finn-Einar Eliassen meget præcist påpeger i sit trykte indlæg (*Kulturstudier* 2012:1, s. 135-146), lider forskningsdesignet af den svaghed, at der ikke for alvor er taget stilling til, om der er tale om totalhistorie, lokalhistorie, mikrohistorie, et casestudie eller – hvad opponerten foretrækker, men forfatteren ikke selv synes at have overvejet – et pilotprojekt. Nok har Steen Buscks totalhistoriske aspirationer (s. 3), men det er jo simpelthen ikke alle sider af livet, der i samme grad spejles i de fortrinsvis statslige sagsakter, og hans ambitioner er analytiske (s. 12) snarere end narrative, uagtet at der er tale om et særdeles velkrevet værk.

Lokalhistorie er *Et landbosamfund i opbrud* næppe heller, for værket inddrager som nævnt uafledeligt varierende kontekster og lader ikke Sundby fremstå *sui generis*. Om mikrohistorien har forfatteren både her (s. 6 f) og i andre sammenhænge formuleret sig så negativt, at det antagelig vil være ærerørigt overfor såvel ham som erklærede mikrohistorikere at betegne afhandlingen som tilhørende denne retning. Dertil forudsætter hans krav om repræsentativitet og typikalitet simpelthen for klassisk dialektisk en ontologi. Med sin erklæring om »i høj grad [at være] ude på at belyse det typiske« synes Steen Busck nærmest selv at karakterisere sit projekt som et casestudy, men i så fald fristes man til at spørge: *A case of what?*

Vi er her tilbage ved den teoretiske model, som analysen er bygget op omkring. Sundby fremstår i praksis nærmest som prøvesten for modellen. Som forfatteren skriver: »Vi må stadig konstruere og søge konstruktionen belagt med de få oplysninger, der foreligger« (s. 899). Modellen testes imidlertid som nævnt reelt ikke på Sundby, som man kunne formode, men på en ganske uigennemskuelig legering af Sundby og en række generelle konklusioner vedrørende periodens danske samfundsforhold. Resultatet bliver en monolitisk fremstilling, der ikke godvilligt afslører manglende viden om netop Sundby, men som tværtimod ved at spartle alle huller ud med – undertiden noget forældet – almenstof forhindrer frugtbar komparation med andre lokalstudier. Det generelle presses ganske enkelt ned over det partikulære (f. eks. s. 915 f), og tilbage står et billede vekslende mellem lys og skygge, men uden klare overgange.

Den for så vidt agtværdige totalhistoriske bestræbelse på at skildre *alle* sider af livet i Sundby fører således desværre også til en noget ujævn fremstillingsform. Det gælder eksempelvis forsøget (s. 428 ff) på at vride viden om forholdet mellem kønnene ud af et sparsomt kildemateriale, hvor man i øvrigt kan undres over forfatterens forestillinger om

forholdet mellem stat og samfund. Han skriver således om de øjensynlig ganske selvstændige kvinder på Mors, at »Enevældens konsekvente patriarkalisme synes ikke at være trængt så dybt ned i ned i bondehusstanden i denne udkant af riget« (s. 431). Jamen, fristes man til at spørge, var det da *staten*, der skabte patriarkalismen?

Afhandlingen bærer præg af at være resultat af et livsprojekt – på godt og på ondt. Der er således som nævnt tale om ualmindelig grundige og dybtgående analyser baseret på et exceptionelt godt kendskab til både lokalområde og kildemateriale. Til gengæld forekommer den lange tilblivelsesperiode at have gjort inddragelsen af faglitteratur både eklektisk og næppe altid tilstrækkelig ajourført. Lad mig give nogle eksempler.

Det er måske ikke så mærkeligt, at fremstillingen af bøndernes skattebetaling i kapitel 5 henviser til Nielsen og Thalbitzers værk fra 1948 i stedet for til dets indlysende afløser *Dansk Skattehistorie*, hvis relevante bind (IV) først udkom i 2008. Men dets forfatter Claus Rafners artikel om udviklingen i bøndernes skattetryk i netop den her undersøgte periode blev dog trykt (i Fortid og Nutid) så langt tilbage som i 1986. Og den optræder i litteraturlisten, idet den refereres (s. 247) i afsnittet (kapitel 8) om tiden efter 1720.

I kapitel 28 om »Traditionalisme, erkendelse, viden og skriftkultur« undrer jeg mig især over fraværet af Tyge Kroghs disputats *Oplysningstiden og det magiske* fra 2000. Ligeledes finder jeg det besynderligt, at det er muligt i samme kapitel at skrive et afsnit om »Læse-, skrive- og regnefærdigheder i Sundby sogn« uden at inddrage feltets absolutte hovedværk, Charlotte Appels disputats *Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark* fra 2001 (om end en artikel af hende er anvendt). Mindre væsentligt, men dog lidt mærkeligt, er det, at Steen Buscks tidligere kollega Nina Koefoeds ph.d.-afhandling kun optræder i sin utrykte form, på trods af at den udkom i bogform i 2008.

Her og der undres man over, om det almene stof, der doceres som forudsætning eller erstatning for lokaleksemplets egne bidrag, virkelig har en sådan status af etablerede kendsgerninger, at referencer synes unødvendige. Det gælder eksempelvis på side 323, hvor Steen Busck konstaterer, at genstanden for det tidligt moderne ejendomsforhold ikke var jorden, men alene de afgifter, der udsprang af dens brug. Se det er jo et gammelkendt synspunkt, som også Henrik Jensen og Ole Bernild i 1976 (*Den feudale produktionsmådes historie i Danmark*) gjorde sig til talsmænd for. Men det bliver det jo ikke i sig selv rigtigt af. En mere eksplicit diskussion af dette ganske væsentlige emne havde afgjort været på sin plads.

Det giver sig selv, at en afhandling på knap 1300 sider ikke kan være fejlfri. Det er da også her og der gået for stærkt, vist især i litteraturlisten. Anders Kaare Frederiksens undersøgelse fra 1976 hedder således ikke *Familierekonstruktion*, men *Familierekonstitution*, som er navnet på den særlige metode, han benytter. Henrik Pedersens tabelværk er ikke »fremstillet paa Grundlag af Christian V's Matrikel« men »*paa Grundlag af Forarbejderne til ...*«. Og Claus Bjørns skelsættende bog om 1700-årenes bondepolitik hedder ikke (s. 864) *Bondemand, herremand, konge*, men blot *Bonde* osv. Mere væsentligt forekommer det uheldigt, at der ved artikler ikke konsekvent oplyses trykkeår.

Også i brødteksten er der her og der mindre skønhedspletter. Når det (på s. 419) oplyses, at Christen Kiolds plejedatter Maren blev konfirmeret som »kun 16-årig«, må enten alderen eller biordet »kun« vel være en lapsus, for det var da den normale konfirmationsalder. Og når det autoritativt, dvs. uden yderligere referencer, på s. 437 oplyses, at moderen ikke deltog i barnedåb, fordi hun betragtedes som uren, kræver det en nærmere forklaring (som vi ikke får). Kirkeritualet af 1685 fremhæver jo emphatisk, at barselskvinders fravær fra kirken »ikke sker for den skyld, at man skal agte dem for mere syndige eller urene for Gud, end andre mennesker«.

Afhandlingen behandler jo generelt *førstatistisk tid*, og dens kvantitative analyser har af samme grund ikke nogen fremtrædende plads. Ikke desto mindre virker det lidt besynderligt, når eksempelvis gennemsnit af temperaturer (s. 68, note 7) eller giftealdre (s. 71, note 20) oplyses med to decimaler. Det første ville for at fremstå troværdigt kræve væsentlig bedre termometre end dem, som Rundetårn rådede over i 1690erne. Og for sidstnævntes vedkommende måtte forudsætningen være, at ikke alene fødselsår men også fødselsuge var kendt i alle tilfælde, idet en uge jo svarer til ca. 0,02 år.

I den kortfattede karakteristik af landsbyens landskabelige rammer (se i øvrigt Karl-Erik Frandsens opposition i *Kulturstudier* 2012:1, s. 175-188) forkastes (s. 99) Den Store Matrikels oplysninger om, at Sundby ikke havde overdrev eller fælledjord. Imidlertid synes Steen Buscks rekonstruerede kort over arealanvendelsen (s. 1261 f) at understøtte udsagnet, idet de angivne permanente græsningsarealer jo netop udgjorde en udyrket del af markjorden og således ikke kan opfattes som overdrev i teknisk forstand (permanente græsningsarealer i fællesskab *uden for* markjorden). Forfatterens forestillede forhåndsviden stiller sig øjensynlig i vejen for den indsigt, at overdrev hverken var særlig nødvendige eller udbredte i græsmarksbruget. På samme måde er den

hurtige afvisning (s. 146) af, at landgildeydelsen skovsvin »kan have noget med oldenret at gøre på det skovløse Mors« uheldig, idet den blokerer for den indsigt, at også svin fra Sundby – omend mest sandsynligt forud for undersøgelsesperioden – kan have deltaget i de storstilede drifter til østjyske skove, som blandt andre H.K. Kristensen har beskrevet (*Fra Ribe Amt*, 1978).

I forbindelse med omtale af landbolovgivningen 1758-60 hævder forfatteren (s. 1014), at de tre landsdelsvise forordninger blev udstedt, endnu inden svarene fra landets godsejere var kommet ind. Det er ganske opsigtsvækkende, og det er da også forkert. Enhver kan ved gennemgang af de fem pakker i Rentekammerarkivet forvise sig om, at de fleste sjællandske svar indkom i sommeren 1758, de fynske i foråret 1759 og de jyske i løbet af hele 1759.

På trods af de kritiske bemærkninger, glæder jeg mig oprigtigt til at bruge *Et landbosamfund i opbrud* i min undervisning. Og jeg tror egentlig, at min irritation over de nævnte momenter i Steen Buscks store værk med tiden vil fortage sig. Tilbage vil stå et fantastisk referencepunkt for alle historikere, der – enige med hans model og dens applicering på forsvarsløse Sundby eller ej – nu og i fremtiden beskæftiger sig med tidligt moderne danske lokalsamfund i forandring.

Bo Fritzboøger

OLE HYLDTOFT: Mad, drikke og tobak 1800-35. Forbrugsmønstre, kultur og diskurser. København 2012, Museum Tusulanums Forlag. 353 s. 298 kr.

Med udgangspunkt i et omfattende kildemateriale har Ole Hyldtoft skrevet en af de første samlede fortællinger om dansk madkultur i starten af 1800-tallet med fokus på regionale og sociale forskelle. Over 350 sider kommer forfatteren omkring de økonomiske forudsætninger for forbrug af fødevarer, fremstilling og konservering, madens rum og genstande, måltidernes tidsrytme, hverdags- og festmad på landet og i byerne, samt drikke og tobak. Bogen omhandler perioden 1800-1835 og efterfølges af et bind dækkende perioden 1835-1880. Hovedvægten er lagt på en kortlægning af madtraditioner og forbrugsmønstre, baseret på erindringer og kogebøger samt kildemateriale, som ikke tidligere har været systematisk gennemgået, nemlig medicinalindberetninger og spisereglementer fra hospitaler og fattighuse.